

B O E K E N

Waarheen voert de Derde Weg?

Willem Witteveen bespreekt:
 Anthony Giddens, *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*,
 London: Polity Press, 1998, 166 pp.

Toen Ronald Reagan en Margaret Thatcher in de jaren tachtig hun neo-liberale transatlantische bondgenootschap sloten, ontbrak het niet aan auteurs die de ideologische achtergronden van deze samenwerking uit de doeken deden en uitlegden in welk een lichtende toekomst de mensheid terecht zou komen, ja zelfs al was gekomen. (Maar wie herinnert zich nu Milton Friedman nog?) Aan het begin van een nieuw millennium zijn de bordjes grondig verhangen. In de Verenigde Staten en in grote delen van Europa regeert de sociaal-democratie, soms in coalitie met liberalen en groenen. Tony Blair en Bill Clinton sluiten een nieuw transatlantisch pact en daarbij hoort een nieuwe koers voor links. Met het beeld van de 'derde weg', die het midden houdt tussen communisme en neo-liberalisme, wordt die nieuwe koers uitgezet. En alweer zijn er auteurs die bereid zijn de ideologische achtergronden te ontvouwen en een marsroute uit te zetten die de mensheid in een betere toekomst zal doen belanden. Met Julien le Grand wordt Anthony Giddens beschouwd als de 'goeroe' van Blair. Zijn boek *The Third Way* is een intelligent, goed geschreven betoog voor vernieuwing van de beginselen van de sociaal-democratie. Als voorzitter van de com-

missie beginselen van de PvdA die net een rapport geschreven heeft over *De rode draden van de sociaal-democratie* heb ik het met meer dan gewone belangstelling gelezen. Er kwamen vragen bij me op die ook terugslaan op het werk van de commissie.

Vijf weerbarstige vragen

Wat zijn de uitdagingen waarvoor het democratisch socialisme van de Derde Weg zich gesteld ziet? Giddens selecteert er vijf. In de eerste plaats de globalisering. Voor Giddens is de kern hiervan niet zuiver economisch. Het gaat er niet alleen om dat er, onder invloed van technologische vernieuwing, doorbraken in informatietechnologie en wereldomspannende markten, een sterke economische interdependentie op wereldschaal is ontstaan. Er is ook een sociale en culturele dimensie. 'Distant events, whether economic or not, affect us more directly and immediately than ever before. Conversely, decisions we take as individuals are often global in their implications.' (p. 31) Globalisering leidt tot grensoverschrijdende economische, politieke en culturele verbanden (regionalisering) en tast de autonomie van nationale staten aan. Globalisering dwingt sociaal-democraten tot het opnieuw bepalen van hun houding tegenover de organisatie van politieke en economische macht, tot een blik voorbij de natie-staat. In de tweede plaats – en in het verlengde van de globalisering – is er sprake van individualisering. Individuele keuzevrijheid wordt steeds belangrijker gevonden en er ontstaan nieuwe mogelijk-

B O E K E N

heden voor, dankzij de toegenomen welvaart. Maar dit leidt wel tot afnemende sociale bindingen die op traditie en gewoonte berusten. Het beleid van de overheid in de verzorgingsstaten is steeds meer afgestemd op individuen, minder op gezinnen en andere groepen. Waar blijven in een geïndividualiseerde samenleving de voor sociaal-democraten zo belangrijke solidariteit en de verantwoordelijkheid voor het algemeen belang? Het derde grote probleem is voor Giddens het onduidelijker worden van de politieke tegenstellingen tussen links en rechts. Veel nieuwe problemen (milieubeleid) passen niet goed in de traditionele links-rechts tegenstelling. De derde weg voert door het centrum, dat bij Giddens centrum-links of zelfs 'het radicale centrum' heet. Sociale rechtvaardigheid en emancipatie gaan daarin samen met erkenning van en ruimte voor individuele keuzevrijheid. De vraag is hier natuurlijk wat we ons concreet moeten voorstellen bij deze combinatie van wenselijke maar soms tegenstrijdige kenmerken. De vierde grote vraag heeft betrekking op het politieke handelen. Wie zijn in de nieuwe verhoudingen (de context van de globalisering) de belangrijkste politieke actoren? Wat kunnen politieke partijen nog bereiken? Wat is de taak van de overheid en van de markt? Giddens ziet nieuwe sociale bewegingen, maatschappelijke organisaties, burgerinitiatieven en non-gouvernementele organisaties als nieuwe belangrijke actoren in beeld komen; de derde weg moet daarmee gaan samenwerken. De vijfde grote vraag is

de milieupolitiek. Bij uitstek een onderwerp dat niet in de traditionele links-rechts tegenstelling past, dat zich moeilijk laat reguleren, beïnvloed wordt door globalisering en individualisering en de arena vormt voor nieuwe politieke actoren. Giddens signaleert als kernprobleem de houding tegenover risico's.

Een 'social investment state'

Deze vijf belangrijke problemen staan niet los van elkaar. De derde weg moet burgers helpen om ermee te leren omgaan. Wat heeft de derde weg te bieden? Giddens biedt beginselen en een beleidsprogramma. De eerste vijf van het rijtje beginselen zullen traditioneel ingestelde sociaal-democraten bekend in de oren klinken: gelijkheid, bescherming van het kwetsbare, vrijheid in de zin van autonomie, geen rechten zonder verantwoordelijkheden, geen gezag zonder democratie. Er zijn twee verrassender toevoegingen: kosmopolitisch pluralisme en filosofisch conservatisme. Kosmopolitisch pluralisme wordt zeer kort uitgelegd. Het heeft kennelijk iets te maken met een houding van wereldburgerschap (internationale solidariteit) in combinatie met waardering en respect voor heterogeniteit in tradities en leefwijzen. 'The theme of philosophic conservatism is central', vervolgt Giddens, wat hem er niet van weerhoudt hierover nog veel beknopter te zijn. Het conservatisme waar Giddens voorstander van is, wordt gekenmerkt door een pragmatische houding tegenover verandering, door een genuanceerde visie op wetenschap en

techniek (maar hoe genuanceerd eigenlijk? w w), door respect voor het verleden en door aanvaarding van het voorzorgbeginsel in het milieubeleid. Als dat dan gezegd is, wordt er haastig aan toegevoegd dat vergaande modernisering en democratisering hiermee samen kunnen en moeten gaan.

Deze beginselen komt men ook weer tegen in het beleidsprogramma, dat wat dichter bij de politieke actualiteit staat. De derde weg is voorstander van verdere democratisering van de staat. Concreet betekent dat, in de context van Groot-Brittannië, dat er meer decentralisatie moet komen, meer aandacht voor mensenrechten in een geschreven grondwet, effectiever bestuur, meer besluitvorming en consultatie naar het voorbeeld van de directe democratie (bijvoorbeeld door referenda en inspraakprocedures). Er moet een vernieuwing komen van de 'civil society'. Voorbeelden die genoemd worden zijn: het inschakelen van buurtbewoners bij projecten ter voorkoming van kleine criminaliteit; het bevorderen van vrijwilligerswerk (waar beloningen in de vorm van overheidsdiensten tegenover komen te staan); het democratischer maken van de machtsverhoudingen in het gezin (bijvoorbeeld door het opstellen van contracten tussen de betrokkenen). Giddens wil toe naar een 'sociale investeringsstaat', een staat waarin geïnvesteerd wordt in *human capital* (onderwijs, onderwijs en nog eens onderwijs, luidt de leuze van Blair op dit punt) en waarin oude en nieuwe sociale risico's worden ondervangen. Zo'n staat kent een ge-

B O E K E N

mengde economie, waarin de dynamiek van de markt samengaat met de gerichtheid op het algemeen belang van de overheid. 'Social democrats have to shift the relationship between risk and security involved in the welfare state, to develop a society of 'responsible risk takers' in the spheres of government, business enterprise and labour markets. People need protection when things go wrong, but also the material and moral capabilities to move through major periods of transition in their lives.' (p. 100) Er is behoefte aan een 'inclusieve samenleving', waarbij gelijkheid wordt gedefinieerd als betrokkenheid bij de gemeenschap, waarbij het publiek domein wordt geactiveerd, waarin sprake is van een ontspannen arbeidsbestel en van een gerichtheid op welzijn (als iets wat welvaart in materiële zin overstijgt). De verzorgingsstaat wordt gaandeweg vervangen door de nieuwe *social investment state*. 'The guideline is investment in human capital wherever possible, rather than the direct provision of economic maintenance.' (p. 117)

Interessant, en heel positief, is dat Giddens bij al deze op de Britse praktijk gerichte voorstellen geen moment vergeet dat het gaat om een programma dat tot stand komt in een tijd van globalisering en dat er daarom met nadruk een nationale grenzen overstijgend perspectief moet worden gekozen. (Vergelijk dit eens met de vrijwel exclusieve aandacht voor politiek binnen de grenzen van de natie-staat in de regeringsverklaring van Paars II.) De natie zelf moet kosmopolitisch wor-

den, multicultureel. 'National identity can be a benign influence only if it is tolerant of ambivalence, or multiple affiliation. Individuals who simultaneously are English, British, European, and have some overall sense of global citizenship, may regard one of these as their overriding identity, but this need not prevent them from accepting the others too.' (p. 130) Deze kosmopolitische instelling is de enige juiste voor multiculturele samenlevingen die deel uitmaken van een globaliserende wereldorde. De derde weg kiest voor een democratische Europese Unie. De nieuwe besluitvormingsmechanismen die in Europees verband worden ontwikkeld, kunnen vervolgens weer model staan voor meer wereldomspannende vormen van internationale samenwerking.

Grote woorden en praktijk

De derde weg die nadrukkelijk het midden houdt tussen liberalisme en communisme voert door een donker woud van problemen en uitdagingen. Achter elke boom kan een wolf schuilen; spinwebben slaan de wandelaar in het gezicht; alles hangt met alles samen; er is een gevoel van 'nieuwe onoverzichtelijkheid'. Waarheen voert de derde weg? De sociaal-democratische beginselen en het beleidsprogramma dat daaruit is af te leiden verschaffen een licht aan de horizon, zodat de eenzame reiziger in het duistere woud van problemen niet hoeft te verdwalen. Wil niet elke sociaal-democraat eigenlijk in een wereld leven waarin rechten en verantwoordelijkheden met elkaar corresponderen, waarin er

geen macht is zonder verantwoordelijkheid, en waarin er zowel sprake is van een door de overheid te waarborgen kwaliteit van het bestaan als een vrije ruimte voor persoonlijke ontplooiing? In een democratie die niet ophoudt bij de nationale grenzen maar door een steeds democratischer Europa heen ook op wereldschaal werken aan sociale rechtvaardigheid mogelijk maakt? Het is goed dit soort grote doelstellingen voor ogen te houden en te beseffen dat dit andere visioenen zijn dan die van het traditionele marktliberalisme of van het (niet langer) reëel bestaande socialisme. Maar de vraag komt toch op of de reiziger die zijn houding moet bepalen tegenover hardnekkige beleidsproblemen in de politieke actualiteit met alleen deze koers voor ogen wel zijn weg kan vinden. Wat betekenen, met andere woorden, de grote woorden van de derde weg in de politieke praktijk? Vaak blijken de analyses van Giddens scherp maar zijn de voorstellen voor ander beleid aan de vage kant.

Wat moeten we in 'the social investment state', in die staat die investeert in menselijk kapitaal, aan met ouderen die niet meer willen werken en van een pensioen of een uitkering willen genieten? Hierover krijgen we een preekje te lezen. Samenlevingen die inclusief zijn moeten de oudere medemens niet wegstoppen in een ghetto (verzorgingshuizen?) maar hen in de samenleving integreren. 'The young should be willing to look to the old for models, and older people should see themselves in service of future

B O E K E N

generations.' (p. 121) Ouderen moeten dus in het arbeidsproces blijven participeren, want 'old age shouldn't be seen as an age of rights without responsibilities'. De preek slaat om in een betoog dat minder sociale voorzieningen impliceert voor mensen die er al een heel werkzaam leven op hebben zitten. Is pensioen op je 65ste niet een sociaal-democratische verworvenheid die is afgedwongen van onwillige werkgevers die zeker ook vonden, met Edmund Burke (waar Giddens naar verwijst), dat de oude dag geen tijd was om te gaan potverteren? De vraag ligt levensgroot op tafel zonder besproken te worden; Giddens stapt meteen over op het volgende vraagstuk.

Zo kun je je ook afvragen of vergaande democratisering van de samenleving wel alleen maar voordelen heeft. Giddens vraagt zich dat kennelijk ook af. Decentralisering kan leiden tot gefragmenteerd bestuur, merkt hij op, en decentralisatie kan ook betekenen dat lagere overheden bureaucratischer worden. Ook is er het gevaar dat sommige lokale gemeenschappen zich voorspoediger zullen ontwikkelen dan andere en dat er een groot verschil in kwaliteit van leven en wonen ontstaat tussen de wel succesvolle en de minder succesvolle gemeenschappen. Giddens signaleert die vragen, maar gaat er verder in het geheel niet op in, onder het motto: 'The new democratic state is an ideal, and something of an open-ended one at that. I don't pretend to unpack any of the detail that would be needed to give it real flesh.' (p. 76-77)

Een soortgelijke tweeslachtig-

heid kenmerkt het betoog over Europa. Dit is enerzijds niet democratisch genoeg; als de Europese Unie zich als lidstaat zou melden, zou de Unie worden afgewezen wegens te gering democratisch gehalte. In één adem wordt er gezegd dat ook in zijn huidige vorm de Europese samenwerking al een goed voorbeeld is dat op andere terreinen van internationale politiek zou moeten worden nagevolgd.

Europa een immigratiecontinent?
Het immigratiebeleid is zeker een van de dringendste problemen waar in Europees verband een beleid voor zou moeten worden ontwikkeld. Hier krijgen we alweer een preek te horen, nu over de waarde van kosmopolitisme en multiculturalisme. 'Cosmopolitanism and multiculturalism merge around the question of immigration. A cosmopolitan outlook is the necessary condition of a multicultural society in a globalizing world.' (p. 136) Mooi gezegd, maar wat betekent zo'n keuze voor kosmopolitisme en multiculturalisme nu eigenlijk voor het Europese beleid? Zou je vanuit deze stellige beginselen niet de huidige aanpak als te defensief moeten afwijzen? Zou je niet moeten zeggen dat op grond van deze uitgangspunten Europa moet erkennen dat het een immigratiecontinent is en dat er daarom een beleid ontwikkeld moet worden dat niet alleen slachtoffers van politieke vervolging maar, onder bepaalde voorwaarden en in bepaalde aantallen, ook economische immigranten toelaat, bijvoorbeeld omdat zij een bijdrage kunnen leveren aan

het multiculturele ideaal? Heel dringende vragen, die bij de auteur niet eens lijken te zijn opgekomen. Het multiculturalisme zelf is trouwens ook niet louter rozengeur en maneschijn. Hoe moet er eigenlijk worden omgegaan met conflicten tussen en binnen culturen, met fundamentalisme, met normen en waarden die in strijd zijn met de waarden van de democratische rechtsstaat? Giddens stelt vast dat een kosmopolitische natie over gedeelde normen en waarden moet beschikken, maar tegelijkertijd ambiguïteit en diversiteit moet accepteren, maar dit is natuurlijk geen antwoord op deze vragen.

Het zou onredelijk zijn over al deze kwesties een uitgewerkt standpunt te verlangen in een boek dat het karakter heeft van een degelijk politiek pamflet. Dat ligt echter wel in de rede bij de kwestie van de sociaal-democratische omgang met de natuur. Dit is immers een van de vijf grote kwesties die Giddens zelf als hoofdonderwerpen heeft geselecteerd. Er wordt ook relatief veel plaats voor ingeruimd. Alleen valt op dat er wel veel behartigenswaardige informatie wordt gegeven, maar dat de kernvraag wordt ontweken. Die kernvraag is hoever je met een koers van ecologische modernisering kunt komen. Je kunt wel proberen om technologische vernieuwing in ecologische banen te leiden, maar de vraag is toch of dat voldoende zal zijn om duurzame ontwikkeling te bevorderen. Je kunt ook, zoals Giddens bepleit, gebruik maken van het voorzorgsbeginsel dat inhoudt dat er ook actie voor milieuverbetering moet worden

B O E K E N

ondernomen als er nog geen definitief wetenschappelijk antwoord is op de vraag hoe ernstig of onomkeerbaar de milieuschade eigenlijk is, zoals het geval is bij het optreden tegen zure regen. Maar ook dan is weer de vraag: is dit genoeg? Giddens zelf antwoordt met een tegenvraag.

The precautionary principle isn't always helpful or even applicable. Ecological risk often won't be normalized in this way, because in many situations we no longer have the option of 'staying close to nature', or because the balance of benefits and dangers from scientific and technological advance is imponderable. We may need quite often to be bold rather than cautious in supporting scientific and technological innovation. (p. 61)

Einde verhaal: Giddens wil enerzijds ecologische modernisering, dus selectieve en terughoudende innovatie en groei, anderzijds moeten we grote risico's durven nemen in een toestand van onze-

kerheid, dus in de hoop dat het allemaal wel mee zal vallen. Geen erg heldere koers.

Beginselen geen toverstaf
Hoewel er bij het betoog van Giddens veel vragen gesteld kunnen worden, vragen die allemaal de route uit het donkere woud naar de lichtende toekomst betreffen, is *The Third Way* een zinvol boek. De eerlijkheid gebiedt mij te melden dat ook onze eigen poging om een beginselprogramma te ontwikkelen voor de sociaal-democratie tal van vragen openlaat die juist de verhouding van de beginselen en uitgangspunten tot de politieke praktijk betreffen. Tot op zekere hoogte is dat ook onvermijdelijk. Beginselen zijn nu eenmaal geen toverstaf waarmee een praktisch probleem maar hoeft te worden aangeraakt om het te zien verdwijnen. Beginselen zijn veel-
eer het noodzakelijke gereedschap dat gebruikt moet worden om in een diepgaande analyse en in een open debat tot politiek handelen te komen dat een breed draagvlak heeft. Zelfs de soms

prekerige toon van uiteenzettingen over de beginselen is daarbij niet altijd een nadeel: taal op zijn zondags herinnert mensen eraan dat zij ook op maandag iets moeten doen dat net iets meer vraagt en net iets moeilijker is dan het spel van machtsvorming en compromissenbouw. Het beste dat kan gebeuren rond dit boek van Giddens in Engeland en rond het rapport *De rode draden van de sociaal-democratie* bij ons, is dat er een open en serieus debat gevoerd wordt over alle vragen die worden opgeroepen en die nog niet zijn beantwoord. Als er een ding is dat kenmerkend is voor alle linkse pogingen om een nieuwe koers uit te zetten tussen de polen van liberalisme en communisme door, dan is het wel het geloof in het publiek domein, in debat dat tot goed onderbouwde standpunten leidt, dankzij de inbreng van veel mensen met heel verschillende perspectieven en aspiraties.

WILLEM WITTEVEEN
Voorzitter PvdA-commissie
Beginselen; redacteur S & D